

A szabad nép a harc útjára lép *A Népszabadság a politikai küzdelmek frontvonalában*

„Meg kell mondani, hogy a Szabad Népet¹ a nemzetközi sajtó is üdvözlölte. Ennek ellenére indítványozom, hogy a Szabad Népet ne tartssuk meg.”

Kádár János²

A Magyar Nyelv Értelmező Kéziszótára a címszóhoz az alábbi meghatározást kapcsolja: „Valamely szellemi alkotásnak rendszerint rövid megjelölése, amely más alkotásoktól megkülönbözteti, és gyakran a tartalmára is utal.”³ Vagyis minden egyes címválasztás tudatos döntés eredménye. A szerzők a cím megválasztásával tudatosan törekednek az olvasó befolyásolására. A címadás marketingtevékenység is, hiszen olyan megjelölést kell adni az alkotásnak, amely felkelti az olvasók érdeklődését. A címnek hordoznia kell az alkotás lényegi tartalmát. A cél az, hogy az olvasó ezt a művet válassza, és ne egy másikat.

Egy induló lap vagy folyóirat címének kiválasztásakor a tulajdonosok gyakran több szempontot is mérlegelnek. A történelemmel, filozófiával vagy irodalommal foglalkozó folyóiratok címe rendszerint utal a bennük rejlő tartalomra. Az olvasó már a cím alapján képet alkothat arról, milyen jellegű témákkal találkozhat majd a lapban.

Hasonló logika érvényesül a bulvársajtó, valamint az országos és regionális hírlapok címeinek megválasztásakor is. Az olvasó a cím alapján többnyire előre következtethet arra, milyen tartalomra számíthat. A szervezetekhez vagy politikai pártokhoz többé-kevésbé kötődő lapok gyakran már a címoldalon hangsúlyozzák függetlenségüket. Jó példa erre az 1919-ben indult Magyar Jövő, amely magát független politikai napilapként határozta meg. Az induló lap

¹ Szabad Népet: A Magyar Kommunista Párt (MKP), 1948-tól az MKP-nak a Szociáldemokrata Párttal (SZDP) történő egyesülése után a Magyar Dolgozók Pártjának központi lapja. Első száma 1942-ben jelent meg. 1944 decemberében a nyilasok megtámadták az illegális nyomdát, ezt követően a lap legközelebb 1945. március 25-én jelent meg.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) M-K-S 288.f.4/1.őe. 14.

³ *A magyar nyelv értelmező szótára*. Online: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/c-2232B/cim-22745/>

első számában Dr. Putnoki Béla *Zászlóbontás* című írásában részletesen kifejtette, mit értett a függetlenség fogalma alatt: „A Magyar Nemzeti Szövetség borsodvármegyei és miskolci csoportjának a sajtója ez a lap, a »Magyar Jövő«, amelynek első számával ma a nyilvánosság elé jövünk. A béklyóiból felszabadult szó és gondolatszabadság, a sajtószabadság örök jogán tesszük meg ezt az első lépést. Magyar sajtó mostohább viszonyok között még nem bontott zászlót.”⁴Joggal vetődik fel a kérdés: kitől volt valójában független ez az „független” lap? Az alapító szervezettől minden bizonnyal nem, hiszen a lap ténylegesen annak álláspontját közvetítette.

A politikai pártok által alapított lapok – az ún. pártlapok – címeiben gyakran fedezhetők fel mögöttes üzenetek. Ezek a lapok nemcsak önmagukat kívánják „eladni”, hanem az őket tulajdonló párt politikáját is.⁵ Propagandaeszközök, amelyek az eseményeket saját pártjuk szemszögéből értelmezik és annak politikai üzeneteit közvetítik. Olvasóközönségük akarva-akaratlanul is részévé válik a párt propagandatevékenységének. A sajtó propagandacélú használata nem új keletű jelenség: gyökerei egészen az ókorig nyúlnak vissza.

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS – A NEMZETKÖZI SAJTÓ KIALAKULÁSA

Az első ismert újságszerű kiadvány Kínában, a Han-dinasztia (Kr. e. 201 – Kr. u. 222) idején jelent meg Tipao címen; ezt az állam adta ki, és nyomtatott formában egészen a Tang-dinasztia végéig (Kr. u. 906) fennmaradt.⁶ A kiadvány elsősorban a kormányzati döntések és rendeletek közlését szolgálta.

Az ókori Rómában Julius Caesar volt az a politikai vezető, aki elsőként ismerte fel a rendszeres híradások és közlemények jelentőségét. Suetonius beszámolója szerint Caesar Kr. e. 59-ben, hivatalba lépését követően elrendelte, hogy „minden ügyet, amelyet akár a senatusban, akár a nép előtt tárgyalnak, írásba foglalva tegyenek közzé”.⁷ Ezt a dokumentumgyűjteményt *Acta Senatus* néven ismerték. Valójában egy hivatalos jegyzőkönyv formáját öltötte. Augustus császár döntése nyomán a dokumentum hozzáférése kizárólag a szenátorok számára volt

⁴ DR. PUTNOKI Béla (1919): *Zászlóbontás*. *Magyar Jövő*. 1(1) 1.

⁵ „Lapunk és a függetlenségi párt. A Független Magyarország megindulása első napjától fogva híven és önzetlenül szolgálja a függetlenségi eszmét s programjául azt tűzte ki, hogy a fontosabb politikai kérdésekben a párt határozataihoz ragaszkodik. Ezt a programját híven és lelkiismeretesen megtartotta szerkesztőségünk, úgy ahogyan még soha pártlap a magyar sajtóban meg nem tartotta.”(1903). *Független Magyarország*, 2(286). 2.

⁶ BARRÈS-BAKER, M. C. (2006) *An Introduction to the Early History of Newspaper Advertising*, Online: https://www.brent.gov.uk/media/387509/Newspaper_advertising_article_2011.pdf

⁷ SUETONIUS: *Caesarok élete*. Online: <https://mek.oszk.hu/03200/03264/03264.htm#1>

engedélyezett. A források alapján a kiadvány Kr. u. 222-ig bizonyosan létezett. Az *Acta diurnia* intézménye már Kr. e. 59 előtt is ismert volt. Tartalma üzleti, társadalmi és közéleti információkat egyaránt közölt. Mindezek alapján az *Acta diurnia* a modern napilapok egyik előzményének tekinthető.⁸

A Nyugat-római Birodalom bukását követően Európában több évszázadon át szünetelt a rendszeres publicisztika és hírszolgálat. A feudális társadalom szerkezete és a politikai széttagoltság nem kedvezett a hírek gyors terjedésének. Az uralkodó egyházi és világi elit számára nem bírt különösebb jelentőséggel az információk gyors terjedése.⁹A nyomtatás megjelenése előtt a hírek terjesztésében elsősorban a kereskedők és az utazók játszottak meghatározó szerepet. Az információ továbbításának egyik sajátos eszköze a postagalamb volt. Az újságok megjelenése előtti időszakban a hagyományos levelezésből fejlődött ki a kézírásos közlönyök és hírlevelek műfaja (*nouvelles à la main*, news letters). Tartalmuk az egyszerű tudósításoktól egészen a kémjelentésekig terjedhetett. A kézírásos hírlevelek gyakorlata egészen a kora újkorig fennmaradt.¹⁰

Röviddel azután, hogy Johannes Gutenberg 1453-ban feltalálta a mozgatható betűelemekkel történő nyomtatást, Nyugat-Európában megjelent a nyomtatott sajtó. Az első ismert nyomtatott hír 1470 körül jelent meg Itáliában, és egy versenyről szóló beszámolót tartalmazott. Az első kézíratos újságok – a modern napilapok előzményei – az 1530-as években jelentek meg Velencében. Nyilvános felolvasásukért 1563-ban egy *gazetta* értékű belépődíjat szedtek, innen származik a hírlapok későbbi elnevezése, a *gazette*. Ezek a kiadványok rövid idő alatt egész Európában elterjedtek, és még Londonban is olvasták őket.¹¹ A 16–17. századra a hírek közlése egyre inkább rendszeressé vált. A bankárok és kereskedők számára különösen fontossá vált az árákról és a beszerzési lehetőségekről szóló információk cseréje és közzététele. Ezekben a hírlevelekben idővel megjelentek a jelentősebb hadi és politikai hírek is.

Ilyen kézírásos hírleveleket adott ki többek között az augsburgi Fugger bankház is. Az első fennmaradt nyomtatott hírlevél az 1609-ben Strasbourgban megjelent *Relation* volt. A 17. század első felében különböző európai térségekben jelentek meg a hírlapok, illetve

⁸ *Acta*. Online: <https://www.britannica.com/topic/Acta>

⁹ SZABOLCSI Miklós főszerk. (1985): *A magyar sajtó története II/1 - 1848–1867*. Budapest: Akadémia kiadó.

¹⁰ TEMPLE, Mick (1996): *History of the British Press*. Open University Press. 4.

¹¹ STEPHENS, Mitchell (1994): *History of Newspapers*, written for Collier's Encyclopedia. Online: <https://tcnj.instructure.com/courses/1364173/pages/mitchell-stevens-a-history-of-news> ; H. HANNY Erzsébet (2008): *Buda 1686. évi visszafoglalásának hírei hazai könyvgyűjteményeink egykorú, spanyol nyelvű kiadványai alapján* (doktori disszertáció) Online: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/horvathnehannyerzsebet/diss.pdf>; Buzinkay Géza (1993): *Kis magyar sajtótörténet*. Online: <https://web.archive.org/web/20140418025652/http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm>

hírlapkezdeményezések: Svájcban (1610), Hollandiában (1618), a Habsburg Birodalomban (1620) és Angliában (1621). A közvélemény és a közhangulat befolyásolására alkalmas sajtót a politikai hatalom szinte azonnal igyekezett ellenőrzése alá vonni. Ennek egyik legfontosabb eszköze a cenzúra volt, amelyet például a harmincéves háború idején az angol kormány is alkalmazott, amikor megtiltotta a külföldi eseményekről szóló hírek közlését. Richelieu bíboros 1631-ben eltérő taktikát választott: a *La Gazette de France* elindításával gyakorlatilag ellehetetlenítette a konkurens kiadványokat.¹²

A 19. században alapvető, forradalmi változások mentek végbe a sajtó történetében. Az angolszász térségben kialakult a modern újságstruktúra, és ezzel párhuzamosan megjelentek a laptulajdonlás és a lapelőállítás új formái. A sajtó az üzleti világ szerves részévé vált. Ezzel párhuzamosan önálló szakmává vált az újságírás. A század közepétől az alkalmi tudósítók helyét egyre inkább az állandó alkalmazásban álló újságírók vették át. A század végére az új technológiák hatására kialakult a világsajtó. Ez a világsajtó a 20. század közepére jelentős hatalmi tényezővé vált, pozícióját azonban a 21. század elején elterjedő internet, majd a 2010-es évektől térnyerő közösségi média alapjaiban rendítette meg.

A MAGYAR SAJTÓ TÖRTÉNETE A NÉPSZABADSÁG MEGALAKULÁSÁIG

Magyarországon a nyomtatott újságlevelek a 16. század végén jelentek meg. A nyugat-európai példákkal ellentétben ezek a kiadványok nem nemzeti nyelven íródtak. Az első fennmaradt hírlevél 1587-ben jelent meg Mogyorókeréken; német nyelven adták ki *Neue Zeitung aus Ungarn* címmel. A 17. század folyamán már magyar nyelven is megjelentek az újságlevelek. Az első ilyen kiadványt Brewer Lőrinc lőcsei nyomdász jelentette meg 1634-ben. Néhány évvel a világ egyik legrégebbi, ma is megjelenő lapja, a *Wiener Zeitung* (1703-ban *Wienerisches Diarium* néven indult, 1780-tól *Wiener Zeitung*) megalapítását követően jelent meg az első magyar időszakos lap, a *Mercurius Hungaricus*. A lap kifejezett célja a bécsi újságban megjelenő udvari propaganda ellensúlyozása volt. Első száma feltehetően magyar nyelven jelent meg, a későbbi számok azonban latin nyelvűek voltak, és elsősorban haditudósításokat közöltek.

Mária Terézia és II. József uralkodása idején további két latin nyelvű lap jelent meg Magyarországon, ami elsősorban az író-olvasó közönség latin nyelvtudásával magyarázható

¹² BUZINKAY 1993.

(1844-ig a latin volt Magyarország hivatalos nyelve).¹³ A latin nyelvű kiadványok mellett német nyelvű lapok is indultak; ezek közül az 1765 és 1929 között megjelenő *Preßburger Zeitung* volt a leghosszabb életű. Az első magyar nyelvű hírlap 1780-ban jelent meg Magyar Hírmondó címmel. Ezt követően különböző mértékű sikerrel indultak magyar és idegen nyelvű lapok, amelyek számára komoly visszaesést jelentett, amikor a II. József uralkodása alatti enyhébb cenzúrát I. Ferenc idején szigorúbb szabályozás váltotta fel. Ennek következtében 1795-re az újságok többsége megszűnt, vagy csupán vegetáló állapotban működött tovább.

Az abszolutista felfogás szerint ugyanis a sajtó feladata kizárólag a tájékoztatás, ezért egy adott régióban egynél több újságra nincs szükség. 1806-ban jelent meg a *Hazai Tudósítások* (1806–1848) című lap¹⁴, amelyet Kultsár István¹⁵ „a magyar köz hasznára” indított. Ezt követően majdnem negyedszázadig nem került sor újabb hírlap kiadására. Folyóiratok azonban megjelentek: Erdélyi Híradó (1815–1818), Tudományos Gyűjtemény (1817–1841), Felsőmagyarországi Minerva (1826–1828), valamint az Élet és Literatura (később Muzáron) 1826–1828, illetve 1829–1833 között.

Az 1830-as évek meghatározó korszakot jelentenek mind a magyar politika, mind a sajtó történetében. A reformkor két meghatározó politikai szereplője ebben az időszakban indította el saját sajtóorgánumát. Gróf Széchenyi István Kisfaludy Károllyal már 1829-ben tervbe vette a Jelenkor (1832–1848) című lap, valamint melléklapja, a Társalkodó elindítását. Kisfaludy az engedélyeztetési kérelmet is benyújtotta, halála azonban közbeszólt, így a lap végül csak 1832-ben jelenhetett meg Helmeucz (Bierbrauer) Mihály szerkesztésében. Annak ellenére, hogy az 1830-ban tartott pozsonyi diétán gróf Andrássy György tornai követ már felvetette egy országgyűlési újság kiadásának gondolatát, ilyen jellegű lap ekkor még nem jelent meg. A rendek ugyanakkor úgy határoztak, hogy amennyiben valaki ilyen jellegű újság indítását kezdeményezi, nem gördítenek akadályt elé.

Az 1832–1836-os országgyűlésen egy fiatal ügyvéd, Kossuth Lajos, ismét távollévő főrendek követeként vett részt. Egyik megbízója, Lónyai Gábor kérésére, tiszteletdíj ellenében vállalta, hogy rendszeres tájékoztatásokat küld az országgyűlés eseményeiről. A felkéréshez idővel további megrendelők is csatlakoztak. Kossuth már az országgyűlés első napjától kezdve rendszeresen jegyzetelt. Az első szám, amely az *Országgyűlési Tudósítások* címet viselte, 1832-

¹³ BUZINKAY 1993.

¹⁴ KULTSÁR István (1806): *Hazai Tudósítások*, *Hazai Tudósítások* 1(1), 1.

¹⁵ Kultsár István (1761–1828) író, újságíró és lapszerkesztő, a magyar nyelvű sajtó egyik úttörője volt. 1806-ban indította a *Hazai Tudósítások* című lapot, amely jelentős szerepet játszott a magyar nyelvű közélet és sajtó fejlődésében.

ben jelent meg. A kiadvány híre rövid időn belül eljutott az uralkodóhoz és Metternich kancellárhoz is.¹⁶ II. Ferenc király rendeletben kötelezte Kossuthot a tulajdonában álló könyomda átadására, amelynek végül eleget is tett. Az Országgyűlési Tudósítások 1836-ig jelentek meg.

Ezt követően Kossuth hasonló módszerrel készítette és terjesztette a Törvényhatósági Tudósításokat, amely a megyegyűlések eseményeiről számolt be. Mivel a kiadvány nem állt országgyűlési mentelmi oltalom alatt, Kossuth ellen hűtlenségi pert indítottak és négyéves börtönbüntetésre ítélték. Szabadulását követően, 1841-ben Kossuth elindította a Pesti Hírlapot, amely rövid időn belül az ellenzék meghatározó sajtóorgánumává vált. A napilap megindítását Metternich politikai megfontolásokból engedélyezte abban a hitben, hogy ezzel Kossuth tevékenységét ellenőrzés alatt tarthatja. 1844-ben az udvari körök nyomására Kossuthot eltávolították a szerkesztőség éléről. A lap ezt követően 1849-ig működött.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a sajtószabadság törvényi biztosítását is magával hozta. Az 1848. évi XVIII. törvénycikk kimondta, hogy „Az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre s a sajtószabadság visszaállítatván, ennek biztositékául ideiglenesen rendeltetnek: I. § Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti.”¹⁷

A törvény kihirdetését követően számos, gyakran csupán néhány hónapig működő új lap indult. A teljesség igénye nélkül: *Jövő*, *Köztársasági Lapok*, *Marczius Tizenötödike*¹⁸, *Munkások Újságja*, *Reform*. A Batthyány-kormány nevéhez fűződik az első hivatalos lap, a *Közlöny* kiadása. A szabadságharcot követő abszolutizmus formálisan ugyan érintetlenül hagyta a sajtószabadságot. Egy, a cenzúránál is hatékonyabb és veszélyesebb ellenőrzési módszert vezetett be. Ezt a gyakorlatot utólagos ellenőrzésként emlegették. Az elkészült nyomtatványokat be kellett mutatni a rendőrségnek, amely eldöntötte, hogy az adott lap árusítható-e vagy sem. Mivel a kész nyomtatványok esetleges betiltása a kiadók számára komoly anyagi veszteséget jelenthetett, gyakran már előzetesen öncenzúrát gyakoroltak, illetve

¹⁶ Klemens Wenzel Lothar von Metternich herceg (1773-1859): államférfi, politikus. 1821-1848 között a Habsburg Birodalom kancellárja.

¹⁷ 1848. évi XVIII. törvénycikk Sajtótörvény <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800018.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> utolsó letöltés: 2020.december 10.

¹⁸ Ehhez a laphoz kötődik az újságok utcai árusítása és a rikkancsok megjelenése. A lapot Kossuth Lajos tiltotta be 1849-ben.

rendőrségi alkalmazottakat fizettek le annak érdekében, hogy a kényesnek ítélt cikkeket még megjelenés előtt ellenőrizték.

Ebben a korszakban indult a csaknem kilencven éven át megjelenő *Pesti Napló* (1850–1939).¹⁹ Emellett több, rövidebb-hosszabb életű újság is megjelent, például a *Magyar Sajtó* (1855–1865), a *Magyar Hírlap* (1849–1852), az *Idők Tanúja* (1860–1868) és *A Hon* (1863–1882).

Az 1867-es kiegyezést követően a sajtó életében is teljesen új korszak kezdődött. A gazdasági fejlődéssel párhuzamosan létrejött a tömegoktatás, amely jelentősen megnövelte az írni-olvasni tudók számát. Ez új piaci lehetőségeket teremtett, amelyekre már üzleti alapon is lehetett lapokat építeni. Míg a XIX. század elején az újságok csupán néhány száz, kivételes esetben néhány ezer példányban jelentek meg, a századforduló környékén némelyikük már több tízezres példányszámot is elért (például a *Pesti Hírlap*, amely mintegy 60 000 példányban jelent meg).

Az 1870-es évek elején új típusú politikai irányultságú lapok jelentek meg, amelyek elsősorban a nagyvárosok ipari központjaiba áramló kétkezi munkásrétegeket kívánták megszólítani.²⁰ E lapok közül kiemelkedik az 1873. január 5-én megjelent *Munkás Heti-Krónika*, amely később önmeghatározása szerint a magyarországi választójoggal nem rendelkező társadalmi csoportok közlönyének tekintette magát. A lap indulásakor az alábbi célkitűzéseket fogalmazta meg:

„Tegyen mindenki tehetsége szerint, hogy lapunk minél messzebb kiterjedést nyerjen. Ne legyen műhely, kevésbé pedig munkás kunyhó, hol a »Munkás heti-krónika« ne találtatnék. Ébresszések fel a közönyösöket hosszantartó álmokból, keltsétek az olvasóérdekeltséget munkás-testvéreitek közt, mivel csak ezáltal biztosíthatjátok a »Munkás heti-krónika« lételet. Előfizetési ára oly olcsóra van szabva, hogy minden munkásnak tehetségében áll, azt magának megszerezhetni. Mi a lap tartalmát illeti, az vezércikkek és hetiszemléken kívül különösen az egyletek és munkások körében előfordulandó mozzanatokról bővebb tudósítást fog hozni. A »Munkás heti-krónika« továbbá a társadalmi kérdések megvitatását és a munkások anyagi érdekeinek megóvását és

¹⁹ BUZINKAY 1993.

²⁰ *Munkások Újságja, Arany Trombita, Általános Munkás-Újság, Testvériség.*

gyámolítását tűzte ki céljául, miért is az egyletek és társulatok felszólítottanak, hogy előfordulandó kívánalmaikat és panaszait a szerkesztőségnek (váci-út 58. sz., ajtó 6) küldjék be, hol szíves felvételt fognak találni.”²¹

1880. február 1-jétől a lap Népszava címen jelent meg, és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt központi sajtóorgánumává vált. 1905-től a Népszava napilapként működött tovább.

A politikai sajtó térnyerésével párhuzamosan a bulvárlapok²² is jelentős népszerűségegre tettek szert. Közülük is kiemelkedett a Miklós Andor²³ által 1910-ben alapított *Az Est* című bulvárlap, amelynek piacra lépését átfogó reklámkampány előzte meg. Az újság kifejezetten bulvárjellegű tartalma megosztotta a közvéleményt, egyes vélemények szerint szenzációhajhász módszereket alkalmazott. Móricz Zsigmond értelmezésében ugyanakkor *Az Est* és munkatársai ennél jóval jelentősebb szerepet töltek be:

*„Miklós Andor és Sebestyén Arnold tanították meg olvasni a magyar népet. A kalendáriumról *Az Est* olvasóivá emelkedett a magyar falu- És ez azt jelenti, hogy egyszerre csa-k a hivatalosan művelt népámitás helyett első kézből vett információkkal, az európai sajtóban is a legelsővonalú hírszolgáltatással, eszmei és politikai irányítással kötött benső kapcsolatot a tanyák népe.”²⁴*

Az első világháború idején a sajtó működését jelentősen korlátozták, és átfogó cenzúrát vezettek be, amelyet a Károlyi-kormány 1918. december 7-én elfogadott sajtótörvényével megszüntetett. A Tanácsköztársaság időszakában az államosított sajtó felett a sajtódirektórium gyakorolta a felügyeletet. Több száz sajtóterméket tiltottak be, köztük a vicclapokat is.

A Tanácsköztársaság bukását követően visszatért a Bach-korszakból ismert utólagos cenzúra rendszere. A sajtórendészeti korlátozások végül 1921-ben szűntek meg.

A két világháború közötti időszak sajtópolitikája azonban élesen elkülönülő szakaszokra bontható. Az 1920-as években Bethlen István kormányzása viszonylag liberális sajtópolitikát

²¹ Olvasóinkhoz! (1873). *Munkás Heti Krónika*. 1(1), 1.

²² Az 1870-es évektől a körutakon, sétálóutcákon (Boulevard ejtsd: bulvár), az ember között terjesztett lapokra használták. Céljuk a hírek oly módon való tállalása, hogy azzal növeljék a saját népszerűségüket és piacukat.

²³ Miklós Andor – 1905-ig Klein Ármin (1880-1933) újságíró, lapszerkesztő, üzletember. *Az Est* tulajdonos-főszerkesztője és Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt. elnöke.

²⁴ MÓRICZ Zsigmond (1933): Miklós Andor. *Pesti Napló*, 84(275), 7.

érvényesített. A korábban alapított lapok többsége továbbra is folytathatta tevékenységét (pl.: *Az Est, Friss Újság, Kis Újság, Magyarország, Magyar Újság, Népszava, 8 Órai Újság, Pester Lloyd, Pesti Hírlap, Pesti Napló*, a hetilapok közül a *Hétfői Napló, Szabad Szó*). A fajvédő mozgalomhoz kötődő lapok mellett liberális és katolikus irányultságú sajtótermékek is megjelentek.

Az 1930-as évek végén a Darányi-kormány által bevezetett első zsidótörvény már súlyos beavatkozást jelentett a sajtó működésébe. Az 1938. évi XV. törvénycikk²⁵ elrendelte a Sajtókamara felállítását. A törvény egyúttal előírta, hogy lapok kiadói, szerkesztői és állandó munkatársai kizárólag kamarai tagság birtokában dolgozhattak. A jogszabály azt is rögzítette, hogy a kamarába zsidó származású személyek csak meghatározott, korlátozott arányban nyerhettek felvételt. A rendelkezések következtében a zsidó származású újságírók gyakorlatilag teljesen kiszorultak a sajtó életéből. A Sajtókamara megalakulásával párhuzamosan a Belügyminisztérium felülvizsgálta a lapengedélyeket. Ennek következtében számos lap megszűnt, illetve közvetlen vagy közvetett állami ellenőrzés alá került. A második világháború kitörésének napján Teleki Pál miniszterelnök a kivételes állapot kihirdetésével egyidejűleg ismét bevezette a cenzúrát, amelyen az 10800/1939. M. E. rendelet 1939. december 10-i megjelenése enyhített. A rendelet ugyanis a szerkesztőségre és a kiadóra bízta annak eldöntését, hogy a cikkeket bemutatják-e a cenzúráhatóságnak.²⁶ 1940. augusztus 28-án újabb szigorítás lépett életbe az 5555/1940. sz. M. E. rendelettel.²⁷ Eszerint minden sajtóterméket kötelező volt cenzúrázni, és a törölt részek helyét üresen kellett hagyni. A magyar sajtó 1944. március 19-éig, a német megszállásig ebben a rendszerben működött.

1944. április 7-én Kolosváry-Borcsa Mihályt²⁸ nevezték ki a sajtóügyekért felelős kormánybiztossá, majd április 14-én államtitkári címet kapott. Hatáskörébe tartozott a Magyar Távirati Iroda, a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Részvénytársaság, valamint a

²⁵ 1938. évi XV. törvénycikk a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93800015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41>

²⁶ „1. §. (1) Időszaki lap vagy más sajtótermék szerkesztője vagy kiadója a) a honvédelem érdekeit, b) az ország külpolitikai érdekeit, c) az ország belső rendjét, köznyugalmát és közbiztonságát, végül d) az ország gazdasági érdekeit és hitelét érintő minden hírt, cikket, vagy bármilyen más közleményt csak akkor nyomathat ki, ha annak kinyomatására a sajtótermék előállítási helye szerint illetékes kir. ügyészség, illetőleg az alábbi (2) bekezdésben megjelölt hatóság tagja engedélyt adott. [...] 2. §. Az 1. §-ban meghatározott tárgykörökön kívül eső közleményt is be kell mutatni az 1. §-ban kijelölt hatóságnak, ha a közlemény többszörösítése és terjesztése a közérdeket sértheti.” A m. kir. minisztérium 1939. évi 10.800. M. E. számú rendelete a sajtóellenőrzésről. Magyarországi Rendeletek Tára 73.évf. (1939). Belügyminisztérium 1940. 2275.

²⁷ A m. kir. minisztérium 1940. évi 5.555. M. E. számú rendelete a sajtóellenőrzésről Magyarországi Rendeletek Tára 74.évf. (1940). Belügyminisztérium 1941. 1779- 1881.

²⁸ Kolosváry-Borcsa Mihály (1896–1946) újságíró, politikus, katona. 1939-től az Országos Magyar Sajtókamara elnöke. 1946-ban, mint háborús bűnöst elítélték és kivégezték.

könyvkiadással kapcsolatos ügyek felügyelete.²⁹ Hivatalba lépését követően megkezdte a lapok betiltását és a könyvek bezúzását.³⁰ Tisztségét a Lakatos-kormány megalakulásakor elvesztette, a nyilas hatalomátvétel után azonban ismét visszaszerezte. Szálasi Ferenc hatalomra kerülését követően Fiala Ferencet³¹ nevezték ki a Miniszterelnökség sajtófőnökségének élére.³² Rövid időn belül már csupán két nyilaskeresztes lap működhetett eredeti formájában. A helyzetet tovább súlyosbította Budapest ostroma. Ennek következtében ebben az időszakban a rölapokon kívül más sajtótermék gyakorlatilag nem jelent meg.

Miközben Budapest ostroma még tartott, az ország keleti országrészében az újrainduló társadalmi élet részeként a sajtó is megjelent. 1944. november 15-én elindult a debreceni kommunisták lapja, a *Néplap*. Ezt követte az 1944. április 16-án betiltott *Délmagyarország* 1944. november 19-i újraindulása. A lap kezdetben többpárti szerkesztésben működött, később azonban kommunista irányítás alá került. 1945. január 19-én a *Szabadság* című lap is koalíciós szerkesztéssel indult el, amely felett a kommunista párt rövid időn belül teljes irányítást szerzett. A koalíciós időszakban magánszemélyek lapalapítási lehetőséggel nem rendelkeztek.

Februárban újraindult a *Népszava* (SZDP) és a *Kis Újság* (Független Kisgazda Párt), valamint megalakult a *Szabad Szó* (Nemzeti Parasztpárt). Új hírlapként, új számozással indult Pethő Tibor lapja, a *Magyar Nemzet*. Szintén új napilapként jelent meg két korábbi újság, a *Világosság* és a *Haladás*.

1945. március 25-én indult újra, és egyben első alkalommal legálisan az a lap, amely évtizedeken át meghatározó szerepet töltött be a magyar sajtóban és amelyben megjelenő írások gyakran az aktuálisan uralkodó párt politikai üzeneteit közvetítették a belföldi és a külföldi nyilvánosság felé. A lap neve *Szabad Nép* volt, címen jelent meg, és a Magyar Kommunista Párt (MKP), majd 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja (MDP)³³ központi lapjaként működött. A lap nevét 1956 novemberében *Népszabadság*-ra változtatták. A lap működését már a kezdetektől fogva a párt legszűkebb vezetése közvetlenül irányította és ellenőrizte.

²⁹Kolozsváry Borcsa Mihály kinevezése (1944). *Budapesti Közlöny*, 78(84),1.

³⁰Lapbetiltások (1944). *Új Nemzedék*, 26(85), 7.

³¹Fiala Ferenc (1904-1988) építész, író, újságíró. 1946-ban mint háborús bűnöst golyó általi halálra ítélték. A halálos ítéletet kegyelemből életfogytiglani fegyházra változtatták, mivel zsidók igazolták emberséges magatartását. 1956-ban szabadságharcosok kiszabadították. Nyugat-Németországba távozott.

³²Fiala Ferenc az új sajtófőnök (1944). *Pesti Hírlap*, 66(239), 5.

³³MKP: Magyar Kommunista Párt, az Szociáldemokrata Párttal történő 1948-as egyesülés után létrejött párt neve Magyar Dolgozók Pártja (MDP)

A PÁRT LAPJA

A Tanácsköztársaság bukása után a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) illegálisba vonult; pártlapja, a Vörös Újság 1919. augusztus 3-án jelent meg utoljára. A Horthy-korszak politikai rendőrsége Hain Péter³⁴ vezetésével és Wayand Tibor³⁵ detektívfelügyelő közreműködésével szinte teljesen ellehetetlenítette a kommunisták magyarországi szervezkedéseit, azokat azonban megszüntetni és véglegesen felszámolni nem tudta. 1942. február elsején a KMP egyik illegális nyomdájában megjelent a Szabad Nép első száma³⁶ Rózsa Ferenc³⁷ szerkesztésében, amelyben a vezércikket Schönherz Zoltán³⁸ írta. A lapból csupán négy számot tudtak kiadni, mivel a politikai rendőrség egy másik ügy kapcsán gyorsan a nyomukra bukkant.³⁹ Rózst az Andrassy úti laktanyában halálra kínozták, Schönherzet pedig októberben felakasztották. Az első számról természetesen a személyi kultusz idején már így emlékeztek meg:

„Ma nyolc esztendeje annak, hogy a Szabad Nép első illegális száma megjelent. Hosszú utat tettünk meg nyolc év alatt a kis budafoki illegális nyomdától a Blaha Lujza-téri új, modern sajtópalotáig. Akkor sötét külvárosi utcákon, titkos találkozókon adták át egymásnak, kabát alatt dugdosták, a műhely félreeső, sötét sarkában, vagy otthon, bezárt ajtók mögött, minden neszre felriadva olvasták az elvtársak a mi lapunkat, amely ma milliós tömegeknek, az ország egész népének mutatja az utat. De a kezdetlegesen sokszorosított illegális újság ugyanazt hirdette, amit ma a rotációsok alól ömlő lappéldányok: a Párt szavát. A Párt, az üldözött, elnyomott Párt szervezett, lelkesített, agitált az illegális Szabad Nép hasábjain, amelyek fölött büszkén hirdette a felírás: »Rákosi Mátyás lapja«”⁴⁰

³⁴ Hain Péter (1895-1946) detektívfelügyelő, 1923-tól kezdve irányította a kommunisták elleni nyomozást. 1946-ban háborús bűnösnek kivégezték.

³⁵ Wayand Tibor (1890-1949) detektívfelügyelő. 1949-ben kivégezték.

³⁶ 1952-ben ezt a napot a Magyar Sajtó Napjának nyilvánították.

³⁷ Rózsa Ferenc (1906-1942) építőmérnök, kommunista aktivista, újságíró, a Szabad Nép első szerkesztője. 1942. június 1-én letartóztatták, két héttel később tisztázatlan körülmények közt elhunyt.

³⁸ Schönherz Zoltán (1905-1942) elektromérnök, kommunista pártmunkás, újságíró. Az első Szabad Nép szerkesztésében részt vett. 1942. június 6-án letartóztatták, októberben halálraítélték és kivégezték.

³⁹ 1942. április 30-án röplapterjesztés közben elfogtak több újpesti fiatal. A nyílt nyomozás során egészen a KMP Központi Bizottságáig eljutottak.

⁴⁰ Évfordulónk (1950). *Szabad Nép*, 8(27), 5.

Ez utóbbit biztosan nem hirdette az akkor kiadott lap, címében ugyanis az alábbi szerepelt: „*Szabad Nép – A Kommunisták Magyarországi Pártja (a K. I. szekciója) hivatalos lapja.*”⁴¹

A központi lap szerepét 1942 és 1944 között a Béke és Szabadság című lap töltötte be, amelynek szerkesztője Ságvári Endre volt. A Szabad Nép 1944 szeptemberében illegális lapként újból megjelent Budapesten. Összesen öt számot adtak ki belőle (az utolsó 1944 decemberében jelent meg).

A Szabad Nép a harcok útjára lép

*„Harcos útjára újra elindul a »Szabad Nép«. Néhány hónappal ezelőtt még a föld alatt nyomták. Szerkesztőit, szedőit, terjesztőit és olvasóit egyaránt a nyilas banditák és Gestapo kopók falkát üldözik. Azóta, fordult egyet a történelem kereke. A rotációs gépek, melyekből most a Magyar Kommunista Párt központi lapja kikerül, néhány napja még dübörögve ontották a földesúri birtok parasztkézre adásáról szóló rendelet sokszázszézes példányait.”*⁴²

Rákosi Mátyás vezércikkével indult újra a kommunista pártlap, és ezzel megkezdte évtizedeken át tartó, harcok pályafutását. A lapot a legszűkebb vezetés már ekkor közvetlenül irányította és ellenőrizte. A lap felelős szerkesztője Horváth Márton⁴³ volt, szerkesztését Révai József⁴⁴ végezte; ő határozta meg annak politikai hangvételét. Mivel Horváth, Révai és Losonczy Géza⁴⁵ (a *Szabad Nép* főmunkatársa) is tagjai voltak az MKP Központi Bizottságának, a lapban megjelenő írásaik külön politikai súllyal bírtak. A lapot a megjelenése előtti estén Rákosi és titkársága megkapta. Ha valamelyik cikk nem tetszett nekik, leállították a nyomtatást, kicserélték az írást, és a szerző ellen eljárás indult.

⁴¹ *Szabad Nép - Szabad Országban* (1942). Online: <https://mediatortenet.files.wordpress.com/2014/12/szabdnapp.jpg>

⁴² RÁKOSI Mátyás (1945): *Harcos útjára. Szabad Nép*, 3(1), 1.

⁴³ Horváth Márton (1906–1987) kommunista politikus, újságíró, szerkesztő. 1945 januárjában és februárjában az MKP KV Propaganda Osztályának vezetője. 1945 márciusától 1950-ig a *Szabad Nép* felelős szerkesztője.

⁴⁴ Révai József (1898-1957) kommunista politikus, író. Az úgynevezett négyesfogat (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József, Farkas Mihály) tagja.

⁴⁵ Losonczy Géza (1917–1957) kommunista politikus, újságíró. 1945-ben a *Szabad Nép* belpolitikai rovatát vezette, 1949-ben Révai József népművelési miniszter államtitkára lett. 1951-ben koncepció perben elítélték, 1954-ben szabadult majd a Magyar Nemzet munkatársa lett. Az 1956-os forradalom idején államminiszter, majd a Nagy Imre-per harmadrendű vádlottja lett volna, de a börtönben tisztázatlan körülmények között meghalt.

A harchoz emberekre is szükség volt, akik részt vettek a küzdelemben. Jó és tapasztalt, tényeket ismerő újságíróból azonban kevés volt a kommunista párt sorain belül. Éppen ezért a külföldről visszatért vagy frissen belépett fiatalokra támaszkodtak, akiknek cikkeit, amennyiben szükséges volt, többször is átírták. Ekkor érkezett a Szabad Néphez a későbbi meghatározó újságírók többsége: Gimes Miklós⁴⁶, Kende Péter⁴⁷, Kornai János⁴⁸, Lócsei Pál⁴⁹, Méray Tibor⁵⁰, Molnár Miklós⁵¹, Vásárhelyi Miklós⁵².

1945 májusának közepére nyilvánvalóvá vált, hogy az MKP megindította harcát a sajtó feletti uralomért. Mindezt Rákosi Mátyás azon gondolatai is jelezték, amelyeket a kommunista párt 1945. május 21–22-én tartott országos pártértekezletén fejtett ki: „*Meg kell szerezni a sajtó irányítását. A harc most a sajtó területére tevődik át. Jó fegyver van a kezünkben: a papírkiutalás. A reakciós lapokat ki kell éhezteni*”.⁵³ A papírhiány ellenére a lap több mint 130 ezer példányban jelent meg.

A gyűlölet propaganda szolgálatában – az elhelyezett cikkek

A Szabad Nép újságírói és a kommunista vezetők Marx nyomdokain haladva egy új sajtókultúrát honosítottak meg. Ez volt a kommunista gyűlöletpropaganda, amelynek keretében a politikai ellenfeleket kocsmái stílusban járatták le, alpári jelzőkkel illetve. Erre példa Rákosi Mátyásnak az 1945. október 7-i, elvesztett választásról szóló értékelése, amelyben a győztes pártra szavazókat minősíti:

⁴⁶ Gimes Miklós (1917–1958) újságíró, kommunista politikus. 1945-től a Szabad Nép újságírója, később a Magyar Nemzet tudósítója. 1956-os forradalom alatt az általa alapított Magyar Szabadság szerkesztője. 1958-ban halálra ítélték és kivégezték.

⁴⁷ Kende Péter (1927–) kommunista újságíró, majd szociológus és politikai esszéista

⁴⁸ Kornai János (1928–) kommunista újságíró, majd közgazdász, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja

⁴⁹ Lócsei Pál (1922–2007) kommunista újságíró, szociológus. A második világháború után a békéscsabai Alföldi Népiújság, majd a Viharsarok munkatársa (1945–1946), illetve az MKP Csongrád megyei napilapja, a Magyar Alföld felelős szerkesztője (1946–1947), ezután a Szabad Nép fővárosi kiadásának szerkesztője (1947–1948), az agrár-, a külpolitikai, illetve az elméleti rovat vezetője volt (1948–1954). 1956-os tevékenysége miatt 8 év börtönre ítélték.

⁵⁰ Méray Tibor (1924–2020) Kossuth-díjas író, újságíró. 1946-ban a Szabad Nép újságírója, a Csillag című irodalmi folyóirat felelős szerkesztője 1947–1949-ben. A Magyar Írók Szövetségében párttitkár 1953–1954-ben, 1954–1955-ben újra a Szabad Nép szerkesztőbizottságában dolgozott. 1955-ben Nagy Imre politikájának támogatása miatt eltávolították. 1956-ban a Béke és Szabadság munkatársa lett. Az emigrációban eleinte a brüsszeli Szemle újságírója. 1962-től egyik szerkesztője, majd 1971–1989 között a párizsi Irodalmi Újság főszerkesztője.

⁵¹ Molnár Miklós (1918–2003) kommunista újságíró, történész, politológus, az MTA tagja

⁵² Vásárhelyi Miklós (1917–2001) kommunista újságíró.

⁵³ idézi: VASS Henrik – ZALAI K. László (1991): *A tájékoztatás intézményrendszere és munkásmozgalmi elitje, 1944–1948*. Budapest: Triffer Kiadó. 33.

„A választás legfontosabb mozzanata, hogy nemcsak a valóban demokratikus kisgazdapártiak szavaztak a saját pártjukra, hanem a huszonötéves **Horthy-reakció** és, **nyilas méhely neveltjei** is, akik eddig meglapultak, most felhasználták az első lehetőséget arra., hogy szavazataikkal azt a pártot támogassák, melyet magukhoz legközelebb állónak tartanak s amelyről feltételezik, hogy rajta keresztül támadásba mehetnek át a fiatal demokráciával szemben. A főváros **reakciós és fasiszta szavazói ezért támogatták a Kisgazdapártot** és nem mert »elvekben és módszerekben demokratikus berendezkedést kívánnak«. A **reakció elveit és módszereit mi jól ismerjük a közelmúltból** és tudjuk, milyen ügyesen és sikerrel alkalmazta a demokrácia adta jogokat a demokrácia ledöfésére.”⁵⁴

A személy elleni lejáratásra és a gyűlöletkeltésre jó példa a Mindszenty József hercegprímás letartóztatása után megjelent *Mindszentynek felelnie kell...* című írás. Ebben a marxista fogalomtár legtöbb eleme megtalálható:

„[...] a **fekete reakció** aknamunkája ellen mozgósította a tömegeket és leleplezte Mindszentyt, mint **politikai kalandort, az imperialisták elsőszámú ügynökét, aki a nagy birtokos és nagytőkésuralom visszaállítására szervezkedett, a független Magyar Köztársaság ellenségét, a klerikális reakció legaktívabb vezetőjét.** Ugyanakkor történelmi érdeme az is, hogy éles különbséget tett az egyház és az egyház palástja mögött meghúzódó reakció között s a **nép felháborodását nem az egyház és a vallás, hanem Mindszenty és a fekete reakció ellen irányította.** Végül történelmi érdeme az, hogy **elnéző és türelmes politikát folytatott hosszú ideig — mindaddig, amíg csak lehetséges volt s türelmi politikáról akkor tért át erélyesebbre, amikor ezt a magyar nép felháborodása és Mindszenty garázdálkodásainak féktelensége egyaránt halaszthatatlanná tette.** A magyar demokrácia végtelen türelemmel mindaddig eltekintett **Mindszenty jól megérdemelt letartóztatásától, amíg csak rá nem**

⁵⁴ RÁKOSI Mátyás (1945): A választások után, *Szabad Nép*, 3(161), 1. (kiemelések tőlem)

kényszerült végül a népi demokrácia vívmányainak és az állam biztonságának érdekében.”⁵⁵

A kézi vezérlés itt is tetten érhető. Rákosi az 1948. december 29-i Titkársági ülésen tájékoztatta a jelen lévőköt a Mindszenty-ügyről. Ekkor döntöttek az anyag gyors nyilvánosságra hozataláról.⁵⁶

Mintegy fél évvel később hasonló stílusban támadták Rajkot és társait a *Vaskézze az árulók ellen* című, névtelenül (!) megjelent cikkben:

„[...] ökölboszorított kézzel fogadta a **trockista kémcsoport** leleplezésének hírért. Mindenki, akinek drága a Párt és a dolgozó nép: undorral, megvetéssel és haraggal fordul az **álarcuktól megfosztott, szemétdombra való imperialista kémek** ellen. Nehéz volna lenyomtatni, ahogy a munkások a **bizalmukba befurakodott júdásokról** írnak. [...] **A júdás Rajk és társai** a magyar munkásmozgalom minden árulóján túltettek aljasságban. [...] besúgó tartálékából, hogy kémisztólátukba szervezzék a **munkásmozgalomba befurakodott világcsavargó, kalandor elemeket. Kémeket**, akik Horthy után új gazdát kerestek, akiknek nem volt más **szakmájuk**, mint **az árulás és emberkereskedelem**, akiknek nem volt más ideológiájuk, csak amit kommunistaelleenségben és szovjetellenességben Európa különböző tájain **magukra szedtek, embernek álcázott szörnyetegeket**, akiknek minden jelmezük, szavuk, gesztusuk hazug volt, csak egy volt valódi: a gyűlöletük és megvetésük a néppel szemben. **A trockizmus, fasizmus, cionizmus és antiszemitizmus: ez volt az a családi környezet és ideológiai mocsár, amelyből Rajk, Szónyi, Justus és a többi áruló kinőtt.** Nem véletlen, hogy **az egész kémbandában nincs egyetlenegy munkás vagy paraszt, — csak talajtalan és gyökértelen, néptől idegen elemek.** [...] Ezek a szavak **Rajk bandájára**, fékevesztett munkásgyűlöletükre

⁵⁵ Mindszentynek felelnie kell... (1948). *Szabad Nép* 6(301), 1. (kiemelések tőlem)

⁵⁶ MNL OL M-K-S 275.f. 54/23.őe. 1.

is illenek bár ezek az **imperialista kémek** úgy viszonylanak **Trockij terroristáihoz**, mint az **élődsi férgek a tigrishez**.⁵⁷

Ez a Rajkot és társait támadó cikk természetesen nem véletlenül jelent meg a Szabad Népből. Az 1949. június 15-i Titkársági ülés első napirendi pontjában Rákosi Mátyás arról tájékoztatta a testületet, hogy a Központi Vezetőség határozatát kizárólag a *Szabad Nép* közölje, valamint: *A vasárnapi Szabad Nép harmadik oldalán – névtelen cikkben foglalkozzon a leleplezett trockista kémcsoporthoz kérdésével. A cikket Horváth Márton elvtárs írja.*⁵⁸ A kézi vezérlés tökéletes volt: a téma, az oldalszám (!), valamint a szerző személye is meghatározásra került, és minden pontosan úgy jelent meg, ahogyan azt a vezetés kérte. Vagyis a rendszer hibátlanul, óraműpontossággal, az elvárásoknak megfelelően működött.

A *Szabad Nép* a magyarországi németek 1946-os elűzése előtti időszakban élen járt az ellenük irányuló gyűlöletkeltésben.⁵⁹ A *Sváb hazaárulók* címmel 1945. április 18-án megjelent cikk a Nemzeti Parasztpárt által korábban megfogalmazott álláspontra reflektál, amely szerint ki kell űzni a svábokat Magyarországról.

„A magyar nép szemében a svábság mindig a szabadság örök ellenségét jelentette. A független és szabad Magyarország idegen zsoldosait, akik mindig készek arra, hogy hátulról döfjenek tört a nemzet testébe. Századokkal ezelőtt már úgy telepítették őket ide, a zsíros, magyar fekete földekre, mint gyarmati népek közé a német hatalomvágy misszionáriusait. [...] a svábok fiait ne találják a labancok között [...] Petőfi lángoló szavakkal szórta a svábok fejére a magyar nép gyűlöletét. A »belső bitangok« mellett őket, a külföldről importált hazaárulók [...] A magyar reakciót ők táplálják, köröttük gyűjti erejét a hitvány népkárttevők siserahada. [...] Nincs és nem lehet helyük ezeknek a sváb hazaárulóknak tovább ebben az országban! A magyar nép szabadsága mindaddig ingatag marad, míg a német barbárság e telepes zsoldosaitól meg nem szabadulunk. Eleget híztak a magyar nép vérében és nyomorúságán, elég bünt követtek el a magyar nép ellen, hogy elszenvedjék végre a bűnhődést: osztozzanak a német nép sorsában. Zsíros, fekete földjük jó lesz a dolgozó magyar parasztságnak. Századokon át éltek bőségben rajta és a magyarságnak hazaárulással fizettek érte.»⁶⁰

⁵⁷ Vaskézzel az árulók ellen (1949). *Szabad Nép*, 7(140), 3. (kiemelések tőlem)

⁵⁸ MNL OL M-K-S 275.f. 54/50.öe. 1.

⁵⁹ HORVÁTH Attila (2013): *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Médiatudományi Könyvtár 7., Budapest: Médiatudományi Intézet. Online:

http://real.mtak.hu/34845/1/a_magyar_sajto_tortenete_mk7_w.pdf

⁶⁰Sváb hazaárulók (1945). *Szabad Nép*, 3(20), 1. (kiemelések tőlem)

Fél órányi beszélgetés és vita

Az 1949 és 1956 közötti időszak egyik politikai-nevelő célzatú intézkedése a munkahelyi viták bevezetése volt. Ez azt jelentette, hogy a dolgozóknak munkahelyükön kötelezően politikai vitákban kellett részt venniük. Ezt a köznyelv „Szabad Nép félórának” nevezte, mivel lényegében arról szólt, hogy a munkahelyi kollektíva elolvasta a *Szabad Nép* aznapi vezércikkét, illetve – adott esetben – a lap további fontosabb írásait. Ekkor alakultak meg a *Szabad Nép Körök* vagy *Szabad Nép Baráti Körök*. Azt, hogy a Rákosi-korszakban mennyire komolyan vették a *Szabad Nép* olvasását, az erről szóló sajtóhíradások is tanúsítják. Pószán Mária népnevelő az alábbiakat írta:

„Reggelenként olvassuk a Párt lapját, a Szabad Népet, ebből igen sokat tanulunk. Nem vagyunk lusták egy félórával előbb bejönni az üzembe, hogy megvitassuk a napi eseményeket.”⁶¹

A Szabad Népből megjelent cikkek hatását jól mutatja az alábbi eset. A lap 1950. január 31-i számában jelent meg az Állami Ellenőrző Központ (ÁEK) vizsgálatának eredményéről szóló tudósítás.⁶² A vizsgálat megállapította, hogy a hivatalokban elburjánzott a bürokrácia, az ügyintézés lélektelen és ellentmond a józan észnek. Az ÁEK vizsgálatának középpontjában a kisösszegű (500 forint alatti) átutalások és azok könyvelése szerepelt. Az egyik megállapítása az volt, hogy adott esetben a papír többbe került, mint az átutalni szándékozott összeg. 1950. február 4-én a *Szabad Nép* a címlapon hozta a *Dolgozókkal a bürokrácia ellen*⁶³ című, névtelen (!) cikket. Ebben a szerző felhívta az olvasók figyelmét azokra a kellemetlenségekre, amelyekkel a hétköznapiak során találkozhatnak, és amelyek megnehezítik az ügyek intézését: ritkán ürített beadványládák, a kérvények számtalan kézen való áthaladása stb. Felhívta továbbá a figyelmet arra is, hogy a dolgozók legyenek éberek, mivel a bürokráciát az ellenség az építő munka hátráltatására is felhasználja. A hivatali eljárásokat górcső alá vevő és bíráló cikkek kézzelfogható hatása volt. A *Fővárosi Napló*, amely a budapesti Városháza és az előljárási dolgozóinak lapja volt, 1950. február 16-án örömmel számolt be arról, milyen hatást váltott ki a *Szabad Nép* február 4-i cikke.⁶⁴ A *Harc a bürokrácia ellen* című cikk szerzője leszögezi, hogy az MDP központi lapjának figyelmeztetése mindenkinek útmutatóul kell szolgáljon.

⁶¹ PÓSZÁN Mária (1950): Levélben, telefonon felkerestek az érdeklődők, és mi átadtuk munkamódszereinket... – Egy népnevelő levele. *Szabad Nép*, 8(36), 4.

⁶² A hivatalok, intézmények, vállalatok bürokratikus ügykezelése — egész népgazdaságunknak kárt okoz. Az Állami Ellenőrző Központ vizsgálatának eredménye (1950). *Szabad Nép*, 8(26), 3.

⁶³ Dolgozókkal a bürokrácia ellen (1950). *Szabad Nép*, 8(30), 1.

⁶⁴ *Harc a bürokrácia ellen* (1950). *Fővárosi Napló*, 5(7), 5.

Problémaként állapítja meg, hogy a hivatali dolgozók az ügyintézés kritikájával nem keresik a lapot. A XIV. kerületi előljáróság dolgozói a Szabad Nép február 4-i cikke után a központi lap összes közigazgatással foglalkozó írását elővették az osztályértekezleten és megvitatták. Több hibát is észrevettek: pontatlan utasításokat, időrabló könyvelési és utalványozási rendszert (!), azt, hogy a falragaszokat kevesen olvassák, az oktatási csoportnál túlzott adminisztrációt, továbbá azt, hogy az üzlethelyiség lakáscélra történő igénylése többszörös és felesleges ügyintézéssel jár, valamint hogy a IV. ügycsoportnál keletkezett iratokat nem a hivatali írógépen készítik el, hanem a segédhivatalban. A megoldásokat végül megtalálták, azonban ezek kidolgozásában meghatározó szerepet játszott a párt lapja: *„A Szabad Nép cikkei nyomán megállapítva a hibákat, a községpolitikai bizottság letárgyalta és ahol lehetséges, a szükséges intézkedéseket azok kiküszöbölésére saját határcsőében meghozta.”*⁶⁵ A Városháza XII. ügyosztályának dolgozói Szabad Nép Baráti Kört alakítottak, amelyben a párt lapjában megjelent cikkeket közösen olvasták és vitatták meg. A február 4-én megjelent cikk hatására önvizsgálatba kezdtek. Megállapították, hogy: *„a főváros adminisztrációjában is vannak olyan jelenségek, amelyek az ügyek elintézését hosszadalmassá, sőt költségessé teszik.”*⁶⁶ Példaként egy olyan levonást említettek, amelynek visszafizetése ugyan a Központi Pénztárban történt, azonban a hosszadalmas ügyintézésbe még a Posta és a Nemzeti Bank is bekapcsolódott. Ennek kapcsán felmerült bennük a kérdés: *„helyes dolog egy fővárosi alkalmazotti elszámolással két más közintézmény ügykezelését terhelni s magunknak pedig a munkaidő rovására feleslegesen félórát elveszíteni.”*⁶⁷

Az októberi zavar – a Szabad Nép újságíróinak 1954-es tiltakozása a cenzúra ellen a Politikai Bizottság előtt

Sztálin 1953-ban történt halála után enyhülés következett be. Annak ellenére, hogy Nagy Imre az országgyűlés március 8-i gyászülésén méltatta Sztálint, az 1953 júniusában Moszkvába rendelt magyar vezetők közül mégis őt választotta az SZKP⁶⁸ vezetése. Rákosi Mátyást felszólították, hogy adja át neki a Minisztertanács elnöki tisztségét. Nagy Imre hivatalba lépése után szakított elődei politikájával, és fordulatot hirdetett. Egy évvel később a

⁶⁵ uo.

⁶⁶ uo.

⁶⁷ uo.

⁶⁸ Szovjetunió Kommunista Pártja

Szabad Népben megjelent cikkében arról beszélt, hogy a párttagoknak is szerepük van a politika alakításában:

„Nekünk ezt most tovább kell vinni és el kell érni, hogy a párt egész tagsága egy nyelven beszéljen. Ehhez azonban meg kell változtatni a vezetés módszereit és fel kell számolni a párttagok szerepéről kialakult bizonyos helytelen nézeteket. Érvényesíteni kell azt, hogy a párttagoknak nemcsak a vezetés által kitűzött feladatok végrehajtása terén van igen fontos szerepük, hanem a párt politikájának kialakításában is. Enélkül nem lehet egészséges, pártszerű élet a pártban, a vezetés pedig a levegőben lebegne, elszakadva a párttagság széles tömegeitől, elveszítené azt az erőt és lendületet, amit a párttagság a vezetés számára jelent [...] kevés szó esik a pártvezetés és a párttagság kapcsolatáról, elvi-politikai egységéről. Pedig ez forradalmi munkáspártban elengedhetetlen feltétele a pártvezetésnek. [...] Változtatni kell azon is, hogy a párttagság előtt nem vetjük fel a párt elvi és politikai kérdéseit, mintha az ezekkel való foglalkozás csak a vezetés feladata lenne, a párttagságra csak a végrehajtás tartozna. [...] a mi erőnk párttagságunk széles tömegeiben, egységes cselekvésében, öntudatában van.”⁶⁹

Annak ellenére, hogy Nagy Imre nem említette kifejezetten az újságírókat – végig a párttagokról beszélt –, az érintettek magukra is vonatkoztathatták szavait, hiszen közvéleményt formáló csoportot alkottak. Szavai a Központi Vezetés júniusi⁷⁰ és októberi határozatai után bombaként hatottak a két nappal később megkezdődő *Szabad Nép*-taggyűlésen. A taggyűlésen a résztvevők azzal szembesülhettek, hogy olvasótáboruk nem tekinti őket hiteles orgánumnak. A taggyűlésen Kövesi Endre újságíró kijelentette, hogy a sajtó független az állami szervektől, és a *Szabad Nép* is független szervezetnek tekinthető.⁷¹ Ez az állítása annak fényében különösen érdekes, hogy a *Szabad Nép* ebben az időszakban a pártközpont egyik osztályaként működött, vagyis nem lehetett független. Kende Péter pedig kijelentette, hogy mindig igazat kell mondani. A szerkesztőség tagjai úgy gondolták, hogy a párttaggyűlésről készült jegyzőkönyvet eljuttatják

⁶⁹ NAGY Imre (1954): A Központi Vezetőség ülése után. *Szabad Nép*, 12(293), 2.

⁷⁰ A Központi Vezetősége az 1953 júniusi határozatában elismerte, hogy a Rákosi Mátyás által irányított vezetés komoly hibákat követett el. Az 1953 októberi határozatában a júniusi határozat óta eltelt négy hónapot értékeli.

⁷¹ TAKÁCS Róbert (2006): *Újságírói szerepfelfogások 1954 és 1956 között Magyarországon*. Online: https://mediakutato.hu/cikk/2006_04_tel/01_ujsagiroi_szerepfelfogások

az MDP KV tagjaihoz, a Magyar Rádióhoz, az MTI-hez és az országos napilapokhoz. Mintegy 200–300 példányt sokszorosítottak, amikor a jegyzőkönyveket lefoglalták. Ennek ellenére a jegyzőkönyv számos személyhez eljutott, híre gyorsan terjedt, és az ügy végül az MDP KV elé került.⁷²

A Rákosi Mátyás távollétében, Farkas Mihály vezetésével tartott november 17-i PB-ülés napirendjén szerepelt volna a *Szabad Nép* taggyűlésén történtek megvitatása, ezt azonban végül elnapolták. Érdekesség, hogy a november 24-i PB-ülésen Nagy Imre nem volt jelen, míg a november 17-in igen.⁷³

A PB november 24-i ülésén a tagok a *Szabad Nép* szerkesztőbizottságával együtt tárgyalták az 1954. november 13-án készült jelentést a lap munkájáról és feladatairól, valamint a taggyűlésről készült jegyzőkönyvet. Emellett szóba került Darvas József⁷⁴ *A túllicítálásról*⁷⁵ szóló cikke is, amelyet a szerkesztőség nem tartott megfelelőnek, és változtatásokat javasolt. A javasolt módosításokat azonban a miniszter nem fogadta el, így a cikk változtatás nélkül jelent meg a lapban.

A szerkesztőbizottság álláspontja szerint a lap nem adott kellő támogatást a pártnak ahhoz, hogy megvalósítsa a politikáját. Többek között kifogásolták, hogy a lap nem foglalkozott az elvi kérdésekkel, agitációs munkája szürke maradt, és a munkásosztályt nem érintette kellő mértékben; miközben a mezőgazdaságról szóló írások javulást mutattak, a városi középrétegek problémái szinte teljesen kiestek az érdeklődési köréből. Súlyos hibaként rótták fel, hogy a központi pártlap nem volt elég bátor, és a tömegek kérdéseire nem adott választ. Ha bírált is, kritikája nem hatolt elég mélyre. Úgy vélték, hogy:

„A szerkesztőbizottság nem kapott kellő támogatást ahhoz, hogy a tömegek által felvetett nehéz kérdéseket őszintén, bátran és idejekorán megválaszolja a lapban. A szerkesztőség egyes esetekben (például az áramellátásnál, vagy a nagyberuházások leállításával) kezdeményezte ilyen kérdések felvetését, de ezekre a kezdeményezésekre a »Szabad Nép« szerkesztősére elég hosszú ideig legtöbbször elutasító választ kapott. Az is előfordult, hogy a szerkesztőség által készített egyes cikkekben az előzetes ellenőrzés során a bátor kritika élet helytelenül

⁷² HORVÁTH (2013)

⁷³ MNL OL M-K-S 276.f. 53/204 és 205.öe. 1.

⁷⁴ Darvas József (1912–1973) író, politikus. 1953–56 között népművelési miniszter.

⁷⁵ DARVAS József (1954): A túllicítálásról. *Szabad Nép*, 12(325), 3.

tompították, a cikkekből a problémákat nyíltabban feltáró részeket kihúzták. Mindez természetesen visszahatott a szerkesztőbizottság, a szerkesztőség munkájára, visszavetette a kezdeményezést, a bátorságot, a harcosságot. [...] Inkább hallgatunk a nehéz kérdésekről, mert abból nem lehet baj.”⁷⁶

A szerkesztőbizottság a lap színvonalán és harcosságán is javítani akart. Véleményük szerint a *Szabad Népnek* kell élen járnia a hibák feltárásában és bírálatában. Ezzel az újság és a párt tekintélyét növelik, nem pedig aláássák azt: *„a lap megmutatja: hogyan vezeti a hibák elleni harcot a párt és a kormány.”⁷⁷* A bizottság által készített jelentés egyik érdekes elszólása a szerkesztőségen belüli viszonyok bemutatásához kapcsolódik. Eszerint a légkör feszült volt, félelem hatotta át. A problémás témákat a munkatársak egymás között nem merték felvetni. Mindez annak ellenére történt, hogy az országban tapasztalható viszonyokról nemcsak a települések és üzemek látogatása révén szereztek ismereteket, hanem a beérkező levelek alapján is, amelyekből a pártvezetés számára rendszeresen hangulatjelentéseket állítottak össze.⁷⁸ A pártirányítással kapcsolatban a szerkesztőbizottság azzal a kéréssel fordult a PB-hez, hogy nagyobb önállóságot biztosítson számukra.⁷⁹

A jelentést megkapó PB-tagok számára Horváth Márton röviden összefoglalta a taggyűlésről szerzett benyomásait: *„a taggyűlésnek voltak számottevő pozitív oldalai is. Lelkesedés, őszinte véleménynyilvánítás és olyan kritikai lendület jellemezte, amelyre eddig nem volt példa taggyűléseinken.”⁸⁰*

Külön kiemelte Kövesi felszólalását is, amelyet minősíthetetlennek nyilvánított. Horváth az alábbi hibákat vette észre a taggyűlésen:

- 1) A taggyűlés túllépte azt a határt, amelyet egy alapszerv megengedhet magának, hiszen nemcsak egyes személyeket bírált. Horváth szerint az ott történtek alkalmasak voltak a pártvezetés tekintélyének csorbítására.
- 2) A pártdemokrácia egyoldalú értelmezése. Horváth önkritikát gyakorolt: véleménye szerint hibát követett el akkor, amikor

⁷⁶ MNL OL M-K-S 276.f. 53/205.őe. 10.

⁷⁷ uo. 14.

⁷⁸ uo. 18.

⁷⁹ uo. 19.

⁸⁰ uo. 20.

beszámolójában a párttagság munkába való bevonásáról beszélt, és figyelmen kívül hagyta a jobboldali veszély lehetőségét.

- 3) Az újságírói őszinteséget és az igazságot helytelenül értelmezték. Ezt veszélyesnek, helytelennek és a kommunista újságírás számára megengedhetetlennek tartotta.
- 4) A Szabad Népnél tapasztalt hibák a sajtó más területein is megjelentek.⁸¹

Horváth a *Szabad Nép* hibáiért nem tartotta magát felelősnek; úgy vélte, hogy amennyiben erősebben lépett volna fel a bírálatokat megfogalmazók ellen, az visszaüthetett volna, és elfojtotta volna a lelkesedést és a kritikát is. A taggyűlésen kialakult helyzetet véleménye szerint az alábbi okok idézték elő:

- 1) A *Szabad Nép* különleges helyzete. Az újságírók a terepen járva közvetlenül tapasztalták a hibás politika okozta nehézségeket, szembesültek a tömegek igényeivel és panaszaival, amelyeket azonban nem írhattak meg a lapban. Emellett a párt júniusi, és különösen az októberi határozatai olyan belső feszültséget teremtettek a szerkesztőségben belül, amely végül ehhez a kitöréshez vezetett.
- 2) Kevés volt a pártgyakorlattal rendelkező káder.⁸²

Véleménye szerint a hibák elemzésén, javításán és felszámolásán túl biztosítani kell a helyes bírálat lehetőségét is. Vagyis a párt kontrollja mellett bírálatokat is meg lehessen fogalmazni.

Komor Imre⁸³, a szerkesztőbizottság tagja, szintén egyetértett Horváth véleményével. Azonban a kialakult helyzetért leginkább őt tartotta felelősnek, mivel a referátumát előzőleg (!) nem beszélte meg velük. A szerkesztőségben belül ingadozást tapasztalt; véleménye szerint a szerkesztőbizottságnak el kell határolódnia a taggyűléstől.

Fehér Lajos⁸⁴ megdöbbenő őszinteséggel ecsetelte a PB ülésén a Szabad Népből szerzett tapasztalatait:

⁸¹ uo. 20–21.

⁸² uo. 21.

⁸³ Komor Imre (1902–1966) újságíró, lapszerkesztő. 1952–1955 között a Szabad Nép szerkesztője

⁸⁴ Fehér Lajos (1917–1981) újságíró, a Kádár-korszak meghatározó agrárpolitikusa. A Szabad Nép főszerkesztő-helyettesként Nagy Imre vonalát támogatta, emiatt 1955-ben eltávolították a laptól.

„Itt van továbbá a Szabad Nép őszinteségének és pártirányításának a kérdése. Én a nyár óta vagyok a Szabad Népnél, de engem megdöbbsentett, hogy a levelek tömege érkezik hétről-hétre, amiben azt olvashatjuk, hogy a Szabad Nép nem őszinte, kozmetikázza a híreket, sőt hazudik a Szabad Nép. Szóval az olvasóközönség kifejezésre juttatja, hogy elégedetlen a Szabad Nép hangjával. Ezt úgy fogom fel, hogy nem kommunista lap az, amely semmibe veszi az olvasók, a levelezők véleményét. Én legalább is azt tanultam Sztálin elvtársnak a sajtóról szóló írásaiból: azt, hogy meg kell szívlelni az olvasók a levelezők véleményét. Ez az elégedetlenség a Szabad Néppel a taggyűlésen elemi erővel robbant ki. Bennem is másokban is, olyan érzés alakult ki, hogy nem lehet teljes erővel, szívvel-lélekkel dolgozni olyan újságban, amelyre az olvasók azt mondják, hogy nem őszinte.”⁸⁵

Fehér szavai is rámutatnak arra, hogy Sztálin halála és Rákosi bukása gyökeresen felforgatták a magyar belpolitikai viszonyokat. A diktatúra által gerjesztett félelem, amelynek révén kordában tudták tartani a társadalmat, fokozatosan visszaszorult. Azok az olvasók, akik korábban ódákat zengtek a *Szabad Népről*, továbbra is megírták véleményüket, ezekből azonban már hiányzott a dicséret. Hazugnak tartották a lapot és szerzőit. Ez pedig zavart okozott a szerkesztőségben belül. Fehér szavai akár jóslatnak is beillenek, amikor arról beszélt, hogy a vezetőknek el kell fogadniuk a kritikát, mert ha ezt nem teszik, az a párt pusztulásához vezet.

Novobáczky Sándor⁸⁶ a „lázadó” újságírók pártját fogta. Szerinte a taggyűlés nem a pártvezetés ellen irányult. A *Szabad Nép* munkatársait számos kedvezőtlen tapasztalat elkésérítette, és negatív hangok is megjelentek, a többség azonban örömmel fogadta a Központi Vezetés júniusi és októberi határozatait. Felszólalásában említést tett arról is, hogy tudomása szerint a Titkárság a KV határozatát két héttel megelőzően, 1954 szeptemberében figyelmeztette a szerkesztőbizottságot a lapban megjelenő bíráló hangvételi cikkek miatt. Novobáczky mellett Fehér Lajos is úgy látta, hogy a *Szabad Nép* szerkesztősége a párt mellett áll. Fekete Sándor⁸⁷ szerint a taggyűlésen kialakult vitában a szerkesztőbizottság hibázott,

⁸⁵ uo. 32.

⁸⁶ Novobáczky Sándor (1924–1989) újságíró, humorista. 1953–1955 között a *Szabad Nép* szerkesztőbizottságának tagja. Nézetei miatt 1955-ben eltávolították onnan. 1956. október 6-án megjelent cikke miatt 1957. januárjában letartóztatták, 10 havi börtönre ítélték és évekig nem publikálhatott.

⁸⁷ Fekete Sándor (1927–2001) újságíró, 1952–1956 között a *Szabad Nép* szerkesztőbizottságának tagja. 1956-os forradalomban játszott szerepéért és a *Hungaricus* írói álnéven írt írásai miatt a Mérei-perben 9 év börtönre ítélték.

amikor nem lépett fel a túlzások ellen. Ennek ellenére ő is pozitívan értékelte a gyűlést, és megállapításai arra is rávilágítanak, hogy a szerkesztőségben belül továbbra is a félelem uralkodott: „voltak, akik évek óta nem nyilvánítottak véleményt és felszólaltak olyanok, akiknek, eddig nem volt egy szavuk sem. Lelkesedés és munkakedv jellemezte a Szabad Nép taggyűlését.”⁸⁸A párton belüli demokrácia híve volt; nem tudta elfogadni azt a felfogást, hogy az alapszervezet tagjai ne bírálhassák a pártvezetést. Méray Tibor⁸⁹ pozitívnak értékelte a taggyűlést; szerinte lelkesedés fűtötte át a résztvevőket. Ugyanakkor hibák is adódtak. Többek között: „A felszólalások olyanok voltak, hogy nem előre fogalmaztuk meg őket, hanem rögtönzöttek voltak és beléjük kerültek egyoldalú megfogalmazások.”⁹⁰ Méray e mondatát össze kell vetni azokkal a megállapításokkal, amelyek a szerkesztőségben uralkodó hallgatásra utalnak. Még a taggyűléseken sem lehetett senkinek önálló gondolata. Minden felszólalás és hozzászólás előre meg volt beszélve, le volt egyeztetve. A „rögtönzés” és az „önálló gondolat” a rendszer működési hibájának jeleként jelent meg. Méray arra a következtetésre jutott, hogy bírálni csak pártszerűen lehet. Több alkalommal is megfogalmazott bírálatokat.⁹¹ Feltehetően ezért címezte neki és nem Horváthnak az ülést vezető Farkas Mihály a kérdéseit:

- 1) Miért gondolja, hogy a KV határozata után a párttagoknak a pártban az asztalra kell csapni?
- 2) Miért gondolja, hogy tisztító viharra van szükség? Kit kell, hogy elsöpörjön a tisztító vihar?
- 3) Az Írószövetség közgyűlésén a fő veszélyt az őszinteség korlátozásában látta. Milyen mértékben kívánja a szabadságot kiszélesíteni?
- 4) Az Írószövetségben azt mondta, hogy a pártirányítást nem tartja kielégítőnek. Nem tudja, milyen céllal vetette fel ezt, és nem érti, milyen pártirányításról beszélt.

⁸⁸ MNL OL M-K-S 276.f. 53/205.őe. 26.

⁸⁹ Méray Tibor (1924–2020) újságíró, író. 1954–1955 között a Szabad Nép szerkesztőbizottságának tagja. Nagy Imre támogatása miatt 1955-ben eltávolították a laptól. 1957-ben családjával együtt elmenekült az országból.

⁹⁰ MNL OL M-K-S 276.f. 53/205.őe. 27.

⁹¹ „A régi személyzeti főnök aki még a racionalizálást intézte, s akit véletlenül 10 éve ismerem, becsületes, párthű ember: Kaz elvtárs a régi barát bizalmosságával mondja: — Te, ha látnád ezt a Pauli Máriát; Úgy néz ki, mint egy apáca ... Azt hiszi, ezzel «meg vagyok főzve». Vagy legalább is «megpuhítva». — És? — És klerikális ... Nem is tagadja; Te, ez minden reggel, mielőtt irodába jön, templomba megy, misére. [...] Nem értem. Nálunk vallászat van. Ha egy 54 éves öreglány naponta háromszor akar templomba menni, akkor menjen el háromszor. Menjen el ötször, tízszer, százszor.” MÉRAY Tibor (1954): Miért éppen Pauli Máriát? *Szabad Nép*, 12(294), 3.

Farkas szerint ezeket az elvi kérdéseket tisztázni kellett. Kijelentette, hogy a pártvezetés részéről – konkrétan az ő részéről – mindig megkapták a helyes instrukciókat.

Mérey Farkas kérdéseire igyekezett úgy reagálni, hogy kikerüljön a kényes helyzetből, és tompítsa korábbi kijelentéseit. Az „asztalra csapást” úgy értelmezte, hogy a tagság feladata az októberi határozat végrehajtása. A „tisztító viharra” pedig a párthatározatok következetes végrehajtása miatt van szükség: el kell söpörni mindent, ami rossz, maradi, és ellenáll ezeknek. Méray továbbra is visszakozott, és elkezdte kifejteni, mit ért az irodalom túlzott korlátozása alatt. Álláspontja szerint helytelen az a nézet, hogy az íróknak akkor is meg kell írnia mindazt, amit lát, ha az árt a pártnak. Ez újabb visszalépést, a hivatalos álláspont elfogadását jelentette: az írói szabadság további korlátozását. Ezután kihasználva a pártirányításban rejlő lehetőséget óvatosan támadásba lendült és a PB előtt nekiment Farkasnak:

„Ahogy a Szabad Népből olvastam Farkas elvtárs XI. kerületi választási beszédében elég óvatosan fogalmazta meg a közgyűlés értékelésének a kérdését és – hogy úgy mondjam – nyitva hagyta az ajtót ebben a kérdésben.”⁹²

Farkas helyeselt, majd visszatámadott: Méray szerepe is hozzájárult ahhoz, hogy az Írószövetség közgyűlése ilyen irányba elcsússzon. Ezt Méray visszautasította: szerinte az elcsúszásban játszott szerepe csekély volt, ugyanakkor az általa elkövetett hibákat elismerte. Méray után Novobáczy került a pellengérré, amikor magyarázatot kellett adnia arra, miért üdvözölte a diktatórikus módszereket alkalmazó vezetők elleni fellépést, és milyen tapasztalatokkal rendelkezett velük kapcsolatban. Azonnal hátrított: nem a PB tagjaira gondolt, hanem a miniszterekre és gazdasági vezetőkre. A kérdések feltétele után a PB tagok levonták a következtetéseiket.

Elsőként Hegedüs András⁹³ fejtette ki véleményét. Álláspontja szerint súlyos helyzet alakult ki a szerkesztőségben. Többen hibákat követtek el. Ezek közé tartozott az elmúlt tíz év eseményeinek hamis színben való feltüntetése. Álláspontja szerint nem igaz az az állítás, hogy a pártvezetés hazudott volna a népnek, hiszen az igazság elválaszthatatlan a párttól. A pártvezetés a *Szabad Népből* szerepéről vallott felfogását akkor is egyértelművé teszi, amikor az abban megjelenő bírálatokról beszél. A lapban megjelenő kritikák lényegében nem az egyes

⁹² MNL OL M-K-S 276.f. 53/205.öe. 36.

⁹³ Hegedüs András (1922–1999) szociológus, politikus, miniszterelnök. 1953–1955 között a Miniszertanács első elnökhelyettese.

újságírók álláspontját tükrözik, hanem a Központi Vezetés kritikájaként értelmezendők az adott szerv felé. Elveti a PB tagok által elkövetett hibákról való írás lehetőségét:

„Az elvtársak azt kívánják, hogy a P.B. tagjainak minden olyan hibás intézkedését, sőt véleményét, amit az élet nem igazolt, tárjunk a széles nyilvánosság elé. De mi történnék akkor, ha megírnánk mindezeket? Az lenne, hogy hitelét veszítené nemcsak az egyes vezető, hanem az egész vezetőség.”⁹⁴

Ha a nyilvánosság tudomást szerezne a PB tagjainak tévedéseiről, vajon elveszítené-e hitelét a testület? Ha a nyilvánosság tudomást szerezne a PB tagjainak tévedéseiről, vajon elveszítené-e hitelét a testület? Hegedüs még kisebb ügyekben is megtiltotta volna a cikkek megjelentetését. A beszédét olvasva az derül ki, hogy a pártvezetést mindenáron meg akarta védeni. Az ország élén lévők érdekében nem lehet egyes személyek hibáiról írni, mert azzal minden vezetőnek ártanak. Ebből következett az a meglátása is, hogy szerinte a lapnál nagyon sok olyan ember dolgozik, aki nem ért az újságíráshoz, ezért

„erősíteni kell a párt magját a Szabad Népből. Persze talán furcsa, hogy ezzel a kifejtéssel élek, hiszen minden munkatárs párttag a Szabad Népből.”⁹⁵

A pártvezetésnek problémája van a párttagokkal, és ezért egy belső magot, illetve klikket kell létrehozni? Vagyis egy belső csoport megerősítésének szükségességét vetette fel, amely felszámolja – kiszorítja – a nem kívánatos elemeket.

Ács Lajos⁹⁶ a *Szabad Népet* értékelve a mindenütt terjedő jobboldali veszélyre hívta fel a PB tagjainak figyelmét. A lap vezetésének bírálatakor az alábbiakat emelte ki:

„A Szabad Népet szerkesztőbizottságának az a hibája, hogy mivel csak a baloldali hibákat tartja hibáknak egyoldalúságba esik és nem akarja elfogadni azt, amiről értelmiségi körökben mindenki tud, ami le van nyomtatva: azt, hogy vannak igenis elméleti, elvi, politikai és gyakorlati kérdésekben jobboldali nézetek, s nem akar ez ellen sem saját pártszervezetében, sem másutt küzdeni. A Szabad Népet

⁹⁴ MNL OL M-K-S 276.f. 53/205.öe. 41.

⁹⁵ uo. 43.

⁹⁶ Ács Lajos (1922 –1968) közgazdász. 1954-56-ban az MDP PB tagja, 1953-56 között a KV titkára.

demobilizált e téren, le van szerelve. Éppen azért van leszerelve, mert egyoldalúan csak egy felé – balfelé – hajlandó ütni és hadakozni.”⁹⁷

Álláspontja szerint: „*A párttal szemben, a K .V .-el szemben a Szabad Nép szerkesztőbizottsága nem csinálhat politikát, nem képezhet centrumot, hanem a K.V. politikáját kell vinnie a Szabad Népnél.*”⁹⁸ A párt központi lapja nem önálló orgánus, ahol az újságírók szabadon írhatnak bármiről. Csúpan a párt üzenőfalaként működik.

Farkas Mihály a *Szabad Népről* szóló vita végén ismét bírálta a szerkesztőséget, és – a PB többi tagjához hasonlóan – továbbra sem volt hajlandó akár csak érintőlegesen is tárgyalni a szerkesztőbizottság javaslatáról. Kijelentette, hogy jelen formájában nem fogadják el a szerkesztőbizottság előterjesztését. Az lenne a legjobb, ha ők maguk vonnák vissza és egy újat készítenének.

A szerkesztőbizottság tagjai értetlenkedve fogadták Farkas bejelentését. Novobáczy szóvá is tette: „*Nem igen esett szó itt az ülésen a tulajdonképpeni előterjesztésről és arról, hogy mi a helyes, vagy helytelen abban. Farkas elvtárs azt mondja, hogy vonjuk vissza az előterjesztésünket, de nem értem, hogy minek vonjuk vissza, mikor ahhoz senki nem szolt hozzá?*”⁹⁹

Farkas annyit reagált erre, hogy írják át. Méray azonban nem hagyta annyiban, és rákérdezt arra, hogy a Farkasnál lévő, nem közölhető cikkekkel mi a probléma. Érdemi választ nem kapott rá.

Az ülésen a *Szabad Nép* Nagy Imre-párti szerkesztőbizottsága összecsapott a rákosista PB-vel, és gyakorlatilag vereséget szenvedett. A PB tagok éreztették, hogy ők a hatalom valódi birtokosai. Farkas nem véletlenül idézett Sztálintól. Ezzel jelezte, hogy melyik oldalon áll, és hogy bármennyi hibát is követtek el, továbbra is érinthetetlenek maradnak. Ezért nem foglalkoztak érdemben a benyújtott előterjesztéssel, hanem hozzászólás és bírálat nélkül visszadobták azt. Azonban a valódi céljukat nem érték még el. Ezzel még egy fél évet várniuk kellett. Nagy Imre bukása után a szerkesztőbizottság feletti védőernyő is megszűnt, és lehetővé vált a tagok eltávolítása. A rákosista vonal visszatérhetett.

⁹⁷ MNL OL M-K-S 276.f. 53/205.öe. 53.

⁹⁸ uo. 54.

⁹⁹ uo. 72.

A HARCOKBAN MEGFÁRADT NÉV

Amikor Rákosi Mátyás 1945. március 25-én hírül adta, hogy az illegalitásból kilépő *Szabad Nép* a harcos újtára lép, talán bele sem gondolt abba, hogy ezzel a címmel a lap alig több mint tizenegy évet él majd meg, és neve a harcok során elhasználódik. Az első években a szoros kézben tartott lap szerkesztői és újságírói mindent félretettek a siker érdekében. A pártvezetés kérésének megfelelően támadták a kijelölt célpontot vagy célpontokat. Ha kellett, a legaljasabb jelzőket is használták etnikai és vallási csoportok, illetve személyek elleni harc során. A rendszer megszilárdulása után is ugyanezt a stílust folytatták.

A szerkesztőségen belül senki sem tett fel kérdéseket, és egymás között sem beszéltek azokról a problémákról, amelyeket az országban láttak vagy tapasztaltak. A párttaggyűléseken a problémák elkerülése végett nemcsak az elmondani kívánt referátumokról folyt egyeztetés, hanem a felszólalásokról is. A rögtönzött és előre nem egyeztetett beszéd zavart okozhatott volna a rendszerben.

Sztálin halála után minden megváltozott. A Moszkvában elkezdődött változások szele Magyarországot is elérte. Nagy Imre lazítani kívánt és ez elérte a *Szabad Nép* szerkesztőségét is. A fiatal újságírók Nagy Imre szárnyai alatt úgy vélték, hogy a pártirányítás mellett már írhatnak azokról a problémákról is, amelyeket korábban a pártvezetés kérésére elhallgattak. Bírálókat is meg lehet fogalmazni és megjelentetni. Ez utóbbi azonban kiverte a rákosista klikknél a biztosítékot. Nagy Imre hiába került pozícióba, Rákosiék nem kerültek ki a hatalomból, körön belül maradtak. Bár meggyengültek, ha Moszkvában úgy döntenek, bármikor visszakerülhettek a hatalomba. Egy ilyen visszatéréshez a pártközponti lap jobboldali elhajlása, valamint a párt és annak vezetése elleni bírálatok és lejáratás további érveket szolgáltatottak. Ha Moszkva őket választja, ők nemcsak az országot, hanem a *Szabad Népet* is kézben tartják majd.

A Nagy Imre-párti szerkesztőbizottságból Fehér Lajos volt az, aki felismerte, hová vezet a rákosista klikk politikája. Az elégedetlenségtől hangos olvasói levelekből és a lap hazugsággal való vádolásából arra a következtetésre jutott, hogy ha minden a régi mederben folytatódik, az a párt pusztulásához vezet. Ez két évvel később be is következett.

1956-ra a *Szabad Népet* már olyan fokú gyűlölet övezte, hogy Kádár Jánosék inkább a lap nevének megváltoztatása mellett döntöttek.